

Dels Banū Aġġer a la colonització feudal. Anàlisi històrica del sistema hidràulic i el parcel·lari de la partida del Reialenc de Picanya

Ferran Esquilache Martí
Vicent Royo Pérez

L'estudi de sistemes hidràulics ha estat un tema molt conreat en les darreres dues dècades per part de geògrafs i historiadors de l'àmbit mediterrani. Tanmateix, l'objectiu de la investigació històrica sobre aquests sistemes ha d'anar més enllà de la reconstrucció del paisatge –on s'ha quedat la majoria– ja que aquesta no és més que la primera etapa de la recerca. Les estructures agràries que ara estudiem són el resultat final de les societats que les han construïdes i utilitzades, les quals hi han deixat la seua empremta, i així és com l'estudi de la morfologia i el funcionament d'aquestes estructures ens aporta informació sobre eixes societats del passat que les han emprades. En el nostre cas es tracta normalment de sistemes hidràulics d'origen andalusí, els quals van ser reutilitzats després de la conquesta feudal pels nous colons cristians. Així doncs, aquestes són les dues etapes claus de la història evolutiva de les hortes: d'una banda, el disseny i construcció dels sistemes d'acord amb els paràmetres de la societat andalusina i, de l'altra, la utilització i ampliació per part de la societat feudal conqueridora.

El coneixement històric sobre els sistemes hidràulics d'origen andalusí, així com de les transformacions esdevingudes en aquests, a partir de la conquesta feudal d'al-Àndalus, està a hores d'ara força avançat, gràcies a l'aplicació dels mètodes de l'anomenada *arqueologia hidràulica*.¹ En les darreres dècades, els historiadors han centrat la investigació en els sistemes més menuts de muntanya –alimentats per fonts, qanats i barrancs– la qual cosa ha permès fer una identificació entre aquestes estructures hidràuliques i les estructures socials de caràcter clànic i tribal que caracteritzen la societat andalusina que els va construir. Tanmateix, en gran mesura s'ha deixat de banda la investigació sobre les grans hortes periurbanes de derivació fluvial, les quals han estat generalment atribuïdes a altres processos socials posteriors; això ens ha portat a desconèixer la vertadera estructura física de les grans hortes i, consegüentment, a contextualitzar socialment els orígens de les grans hortes de forma diferent al dels sistemes més menuts.

En el cas concret de l'horta de València, l'aplicació d'aquesta tècnica arqueològica no ha fet més que començar, i de moment comptem amb les primeres aproximacions realitzades per Enric Guinot –que estan en realitat endegant el camí– així com una única aplicació molt concreta realitzada sobre l'horta d'Aldaia.² Però la investigació està en

¹ Vegeu M. Barceló, "El diseño de espacios irrigados en Al-Andalus: un enunciado de principios generales", *El agua en las zonas áridas: Arqueología e Historia. Actas del I Coloquio de Historia y Medio Físico*, Almería, 1989, p. 13-50, i també H. Kirchner i C. Navarro, "Objetivos, métodos y practica de la Arqueología Hidráulica", *Arqueología y Territorio Medieval*, núm. 1, 1993, p. 159-182.

² E. Guinot, "L'Horta de València a la baixa Edat Mitjana. De sistema hidràulic andalusí a feudal", *Afers*, núm. 51, 2005, p. 271-300. E. Guinot, "El repartiment feudal de l'Horta de València al segle XIII: Jerarquització social i reordenament del paisatge rural", a E. Guinot i J. Torró (ed.), *Repartiments a la*

marxa i, de fet, la present comunicació s'emmarca en una recerca més ampla sobre un dels sistemes hidràulics que formen l'horta de València: el de Quart-Benàger-Faitanar. El que explicarem ací ara serà un avanç dels primers resultats estrets a partir de l'anàlisi de documentació històrica del senyoriu de Torrent, així com sobretot del treball de prospecció arqueològica realitzat recentment sobre l'horta d'una zona concreta del terme de Picanya. Concretament, per conjugar millor treball de camp i documentació escrita, l'àrea prospectada sobre la que versa aquesta comunicació és la superfície de l'horta de València que hi havia a l'interior de l'antic senyoriu feudal de Torrent, que es coneix, en general, amb el nom de partida del Reialenc. Aquesta zona, en l'actualitat, és tota la part del terme municipal de Picanya situada al nord del barranc de Torrent, és a dir, la zona corresponent al nucli de Vistabella, que fita a l'oest amb l'actual terme de Torrent, al nord amb els termes d'Alaquàs i Xirivella, a l'est amb el terme de València, i al sud amb el mateix barranc.

La zona d'estudi està irrigada pel sistema hidràulic de Quart-Benàger-Faitanar, un dels huit que formen la gran xàrcia de l'horta de València, en concret el més perifèric de la part dreta del Túria. Fent una ullada ràpida al conjunt del sistema veiem que existeixen diverses unitats de reg configurades pels partidors existents. Així, des de l'assut, situat sobre el Túria uns 11 quilometres aigües amunt de València, des de la séquia de Quart irriga una menuda horta a Manises, amb comunitat de regants pròpia. En passar el barranc del Salt de l'Aigua, per l'aqüeducte dels Arquets, la séquia de Quart arriba al primer partidor: les llengües de Sant Onofre, que divideixen l'aigua entre la séquia de Quart pròpiament dita –a l'esquerra– i la séquia de Benàger –a la dreta–. La séquia de Quart comença de seguida a regar, tot dividint-se en diferents braços, mentre la de Benàger, que naix a Sant Onofre, enfila cap a Aldaia en direcció sud, però encara sense regar. És en arribar a aquest municipi quan ix d'ella una altra séquia paral·lela: el Comuner d'Aldaia, que és una ampliació del sistema construïda en època feudal.³

Una vegada passada Aldaia, la séquia de Benàger arriba a Alaquàs, el molí del qual es trobava situat sobre la pròpia séquia mare. A l'eixida del cacau del molí estava situat el primer partidor d'importància per al sistema de Benàger: l'anomenat de les llengües del Molí d'Alaquàs. Aquest partidor dividia l'aigua donant-ne una tercera part per a la séquia del Terç –com el seu nom indica–, que rega en terme d'Alaquàs i Picanya, mentre els altres dos terços continuaven a l'esquerra pel canal principal. Malgrat tot, de seguida apareixia un altre partidor, la llengua de la Creu Blanca, que dividia l'aigua de nou en dues parts iguals: per l'esquerra el braç de Samarra, que anava en direcció a Xirivella; i per la dreta la séquia del Dijous, que més avant es dividirà entre els braços de la Pastora, el Xiprer, la Martina i Cadiretes, els quals reguen en terme de Xirivella i Picanya. Tot plegat, el que fan aquests dos partidors de llengua –el del molí d'Alaquàs i el de la Creu Blanca– és dividir l'aigua de Benàger en tres parts iguals, per a tres unitats de reg diferents: el Terç de Picanya, el de Samarra, i el del Dijous-Martina.

Centrants ja en la nostra zona d'estudi, que hem delimitat abans, la séquia del Terç partia del molí d'Alaquàs en direcció sud per regar en terme d'Alaquàs i Picanya. En arribar al barranc de Torrent, la séquia creua el camí de les Alqueries i gira cap a l'est, seguint la mota del barranc i regant la partida de Tormonet. Ací, la séquia Terç es divideix en dos braços: un principal que rega la partida dels Dissabtes fins a caure a

Corona d'Aragó, València, 2007, p. 115-199. I sobre el cas concret d'Aldaia, F. Esquilache, *Història de l'horta d'Aldaia. Construcció i evolució d'un paisatge social*, Aldaia, 2007.

³ Vegeu el plànol adjunt de la imatge 1. Per a una descripció més completa de la séquia de Quart i el Comuner d'Aldaia, així com una anàlisi històrica del sistema, vegeu de F. Esquilache, *Ibidem*.

Faitanar; i un altre que continuava paral·lel al barranc, i regava la desapareguda partida del Malpàs, a l'altra banda del camí vell de Torrent. Mentrestant, la séquia del Dijous-Martina –que, com hem vist, partia de les llengües de la Creu Blanca, separant-se de Samarra– arriba al partidor del Xiprer, en el qual conflueixen els termes municipals d'Alaquàs, Xirivella i Picanya, i on comença la nostra zona d'estudi. Primer té un recorregut en direcció sud i sud-est seguint la part més elevada del terreny, raó per la qual va regant a banda i banda, és a dir, tant en terme de Xirivella com de Picanya, ja que actua de fita municipal entre ambdues poblacions. I en arribar al camí de les Alqueries es divideix en dos braços: el de la Martina en direcció sud seguint un gran escaló de l'aterrament, que acabarà confluint amb les aigües del Terç, i el braç de les Cadiretes, que regarà la partida de la Foia pel nord.

Finalment, la séquia de Faitanar tancarà el perímetre per l'est, tot fent de fita amb el terme municipal de València.

Al plànol de la imatge 2 es pot apreciar una completa reconstrucció del sistema hidràulic de la zona d'estudi, dibuixat a partir de la prospecció arqueològica que hem realitzat en els darrers mesos i, per a les zones desaparegudes, a partir de fotografia aèria i plànols cadastrals antics. A banda de la reconstrucció del sistema, però, el treball de camp també serveix per conèixer de primera mà l'abancament de les terrasses construïdes sobre el territori, així com també els pendents i la circulació de l'aigua, la qual cosa permet comprendre l'orografia del terreny anterior al dit aterament. Això ens ha permès comprovar l'existència d'un paleocanal, que abans de l'abancament parcel·lari actual devia ser un xicotet barranc, encara que de molta menor entitat que el barranc de Torrent. En la part més occidental està actualment poc remarcat, i només s'intueix pels pendents i l'orientació de la circulació de l'aigua. Però en passar el camí que va de Picanya a Alaquàs –que ressegueix un gran escaló abancat– el paleocanal es remarca molt més, identificant-se així perfectament el seu caixer entre les parcel·les aterrades de la partida de la Foia (vegeu imatge 3), la qual cosa li dona sentit al topònim. De fet, sense veure el caixer *in situ*, també en el plànol s'identifica el traçat del barranc pels girs que els constructors de les séquies de la Martina i de Faitanar van haver de fer-hi perquè les séquies mantingueren la cota, i així el pogueren creuar.

La conclusió a què fàcilment s'arriba és que el disseny original del sistema hidràulic va estar molt condicionat per la presència d'aquest paleocanal i, consegüentment, dels pendents naturals que genera aquest accident geogràfic. Així i tot, la morfologia dels sistemes hidràulics no està únicament influenciada per l'orografia del territori, sinó que depèn molt també dels condicionants socials dels seus constructors. Com que aquesta comunicació és només un avanç dels primers resultats de la recerca sobre el Reialenc de Picanya, no entrarem ara a analitzar l'evolució del conjunt del sistema a la zona d'estudi, i ens centrarem només en dues partides molt concretes on s'identifiquen clarament alguns trets morfològics de caràcter social: això és, les partides de Tormonet i els Dissabtes, així com la partida de la Foia.

En el cas de les partides de Tormonet i els Dissabtes es pot segregar de la resta del sistema un perímetre d'horta, que es va construir originàriament encaixat entre el barranc de Torrent i el paleocanal identificat de la Foia (vegeu el plànol 4). Compta amb una superfície d'unes 40 hectàrees aproximadament, tot i que de moment és arriscat definir-se quant als límits exactes; però aquest tros concret es diferencia de la resta del sistema a partir de diversos factors. D'una banda, es caracteritza per una morfologia hidràulica arborescent, en contraposició a la morfologia més ortogonal que caracteritza

la resta de la zona estudiada. D'altra banda, en aquesta zona del sistema no és necessari, en general, elevar l'aigua a l'interior de les regadores per tal que accedisca a les parcel·les, sinó que, gràcies a l'abancament, l'aigua discorre per les séquies i regadores a la mateixa alçada que la superfície de la parcel·la que s'ha d'irrigar.

Amb tot plegat, doncs, la conclusió que prenem com a hipòtesi de treball és que, en el disseny original del sistema hidràulic, la séquia del Terç no regava des del principi com ho fa ara, sinó que servia per conduir l'aigua fins a aquest perímetre d'horta concret. Per tant, en principi podem afirmar, amb prudència, que aquest tros d'horta –clarament diferenciat de la resta per la morfologia– pertany al disseny andalusí original de la séquia del Terç, mentre la resta de parcel·les de la séquia, amb una morfologia molt més ortogonal, pertanyen a una ampliació posterior de zones que no s'irrigaven originàriament.

Això no vol dir, però, que tota divisió d'aigües amb morfologia arborescent, ni molts menys tota regadora a l'alçada de la parcel·la, implique un disseny andalusí, ja que el fort aterrossament de la zona permet que aquest sistema estiga present a nombroses parcel·les. Es tracta, per contra, d'una combinació de factors que permeten identificar –no sempre amb la claredat necessària– el perímetre del disseny original andalusí.

Quant a l'altre tros d'horta que volem tractar ara, el de la partida de la Foia, observem una gran diferència amb el perímetre anterior (vegeu el plànol 5). El primer que crida l'atenció és una morfologia fortament ortogonal –on les séquies fan girs de 90°– a més que existeixen dues línies de rigidesa: la séquia de Cadiretes pel nord, i el final de la séquia del Terç pel sud, de les quals en van eixint regadores en el sentit del pendent, que conflueixen al bell mig de la partida en el paleocanal esmentat anteriorment. La segona observació és que la séquia de Faitanar –de construcció anterior, que tanca la zona per l'est– va ser la línia mestra sobre la qual es va muntar el parcel·lari aterrossat que estem tractant. De fet, és lògic, ja que les terrasses es construeixen sempre de baix cap amunt, perquè cada terrassa es recolza sobre l'anterior.⁴ Tant Cadiretes com el Terç –les dues línies de rigidesa– són perpendiculars a la séquia de Faitanar, a què finalment hi cauen; mentre la major part de les regadores que van eixint de les séquies principals –perpendicularment a aquestes– van ser traçades de forma paral·lela al caixer de Faitanar, que és la línia bàsica del disseny.

Tot plegat, aquesta zona forma clarament una quadricula aterrossada de 60 hectàrees justes, o el que és el mateix, de 20 jovades, i una amplada de 18 cordes forals.⁵ Significativament, malgrat que la confluència de Cadiretes i el Terç al final del pendent –el paleocanal– no està al bell mig del perímetre, sí que s'ha traçat, exactament a la meitat, un braç que ix de la Martina, que divideix d'aquesta manera l'espai de 20 jovades en dues parts iguals de 10 jovades cadascuna. La conclusió en aquest cas és, doncs, ben clara: es tracta d'un parcel·lari construït en època feudal, a partir de l'allargament de les séquies del Terç i la Martina, sobre un espai que no devia estar cultivat –o almenys irrigat– abans de la conquesta del segle XIII.

Ara, una vegada exposada la descripció dels elements que hem trobat a la zona d'estudi, i feta la proposta d'identificació cronològica d'aquests dos perímetres concrets, el que farem és contextualitzar-los en la època i les societats en què van ser construïts, de manera que tinguen una explicació històrica coherent.

⁴ J. Torró, "Terrasses irrigades a les muntanyes valencianes. Les transformacions de la colonització cristiana", *Afers*, núm. 51, 2005, p. 301-356.

⁵ 1 jovada = 6 cafissades = 36 fanecades = 3 hectàrees; 1 corda = 20 brases = 40'77 metres.

Els orígens andalusins del sistema

Durant molt de temps han existit dubtes sobre els orígens de les grans hortes mediterrànies, entre les quals es troba l'horta de València, que és la més gran de totes. Una vegada descartats per complet els presumptes orígens romans,⁶ el debat se centra actualment en la cronologia concreta en què es va engegar la construcció dels grans sistemes hidràulics i, per tant, en el tipus de societat que ho va fer. Des de fa dècades s'ha pensat que les grans hortes van ser construïdes al voltant de les madines, i per influència d'aquestes, a partir dels segles X i XI, en època del Califat i de les taifes. Actualment, però, l'estudi que s'està realitzant de les grans hortes a través de la prospecció arqueològica i l'anàlisi de la morfologia dels sistemes hidràulics que les formen, ens està portant a proposar que s'ha de retardar un parell de segles els orígens d'aquestes xàrcies periurbanes. Així, quan analitzem aquests sistemes hidràulics i distingim el disseny original de les ampliacions posteriors, ens adonem que la seua morfologia i funcionament responen als mateixos principis que els sistemes que només compten amb unes poques hectàrees. Això està permetent entendre que l'origen de les grans hortes van ser molt diferent del que s'havia pensat fins ara, ja que aquesta semblança morfològica permet identificar els constructors de les grans hortes amb el mateix model social tribal que tenien els constructors dels sistemes més menuts, així com datar-los de forma indirecta. El que sabem del sistema hidràulic de Quart-Benàger que ací ens ocupa és un bon exemple de tot plegat, quant a morfologia i cronologia.

Benàger, que és el nom de la séquia principal del sistema, és un topònim que fa referència als Banū Aǧǧer, de l'arrel ZJR, que significa "bou" en llengua *amazīgh*.⁷ Es tracta d'una tribu berber procedent del nord d'Àfrica, molt segmentada i profusament present a al-Àndalus des dels primers moments, que gràcies a la toponímia ha estat documentada en nombrosos assentaments.⁸ Els trobem a Sevilla (Benagira), però també, i especialment, al llarg de tot el Xarq al-Àndalus: a la comarca catalana de la Noguera (Àger); a Mallorca (Beniatzar, Benacar i Beninatgar), Menorca (Biniàixer) i Eivissa (Benicatzar i Beniaixir); i també al País Valencià, on a banda del grup que va donar nom a la séquia de l'horta de València que ara tractem, els trobem a la Vall d'Albaida (Beniatjar i Benatsar), a l'Alt Millars (Benachera) i als Serrans (Benagéber).

Els Banū Aǧǧer i els Hawwāra –que donen nom a la séquia de Favara– són tribus berbers, els membres de les quals han pogut ser-hi identificats com a constructors d'un sistema hidràulic a l'horta de València, perquè li'n van donar nom. Desgraciadament, els sistemes hidràulics no es poden datar fàcilment; únicament l'excavació arqueològica dels llocs d'habitatge que hi estan associats podria donar algun resultat plenament fiable, però això, de moment, no s'ha fet enlloc de l'horta de València. Així doncs, per fer-ho hem de recórrer a datacions teòriques indirectes que aporten alguns indicis, com ara la toponímia. No existeix cap referència –ni documental ni arqueològica– que ens permeta

⁶ Sobre la no romanitat de les grans hortes mediterrànies vegeu T. Glick, *Regadio y Sociedad en la Valencia Medieval*, València, 1988, fonamentalment el capítol 9, i també M. Barceló, "La qüestió de l'hidraulisme andalusí", *Les aigües cercades. Els qanats de l'illa de Mallorca*, Palma, 1986, p. 9-36.

⁷ M. Barceló, "Els Ayt Iraten i els altres: immigració i assentaments berbers al Šarq al-Andalus", en R. Francovich i E. Boldrini (eds), *Acculturazione e mutamenti. Prospettive nell'archeologia medievale del Mediterraneo*, Florència, 1995, p. 29-52.

⁸ M. Barceló, "Assaig d'identificació del rastre dels assentaments de la immigració berber més primerenca", *El Curs de les aigües. Treballs sobre els pagesos de Yābisa (290-633H/902-1235 dC)*, Eivissa, 1997, p. 9-28.

identificar en quin moment es va produir l'assentament d'un segment dels Banū Aġġer al *ḥawz* de Balansiya, i van construir, per tant, el sistema hidràulic a què donen nom. Però d'acord amb els coneixements actuals sobre l'emigració de camperols musulmans a al-Àndalus,⁹ és molt probable que fóra abans de principis del segle X, moment en què diversos segments d'aquesta tribu berber es van assentar a les Illes Balears, necessàriament procedents de la zona valenciana. Com que els assentaments valencians han de ser anteriors, estariem parlant, per tant, dels rastres de l'emigració berber més primerenca dels segles VIII o IX a l'Horta de València; i això establiria, per tant, els orígens del sistema hidràulic en els dos primers segles del període andalusí.

D'altra banda, la morfologia del sistema hidràulic que hem pogut veure abans en la descripció del sistema n'és un altre indicatiu important. Enric Guinot ha proposat, a partir de l'exemple de la séquia de Mestalla, que cadascun dels braços que ixen d'una séquia mare organitzen una horta o espai hidràulic, el qual es correspon, així mateix, amb una alqueria andalusina clànica.¹⁰ En el cas de Benàger, si observem la divisió de les aigües a través dels partidors proporcionals de l'aigua, sembla fàcil identificar les tres unitats de reg que abans hem diferenciat –el Terç, Samarra i el Dijous/Martina– amb aquest model.

Tornat de nou al perímetre d'horta que abans hem identificat a la partida de Tormonet –malgrat que volem ser cauts, perquè de moment només estem fent un primer avanç dels resultats de la prospecció– creiem que és el nucli irrigat original que correspon al disseny de la séquia del Terç. I aquest perímetre ha de correspondre, segurament, i en conseqüència, a una alqueria andalusina. Possiblement, per l'emplaçament, aquesta alqueria podria ser Vistabella; malgrat que el topònim romànic podria fer pensar que es tracta d'un lloc d'habitatge posterior a la conquesta feudal, sobretot per les seues connotacions colonitzadores.¹¹ Tanmateix, les mudes toponímiques no són tan estranyes, i Vistabella podria ser perfectament una alqueria andalusina. També la desapareguda alqueria de Serrador estava situada en un lloc adient com per ser –el seu emplaçament– una herència de l'època andalusina. Així doncs, només una excavació arqueològica ens trauria de dubtes, i cal advertir que l'enderrocada alqueria de Serrador és un lloc adient per fer-la.

Conquesta i feudalització del territori andalusí de Torrent

Com és ben sabut, Jaume I va donar Torrent i Silla a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem en 1233, a la mateixa reunió on, suposadament, es va decidir la conquesta de Balansiya.¹² Respecte a la nostra zona d'estudi, una primera qüestió que cal plantejar és dilucidar quines terres pertanyien al Torrent andalusí, ja que sembla estranya l'adscripció de la partida del Reialenc, al nord del barranc, al posterior senyoriu feudal de Torrent. Tant el document de 1233, com el registre de la donació al

9 P. Guichard ja va apuntar fa anys la forta berberització de Balansiya, i de tot el Xarq, als primers segles de colonització islàmica, així com la independència d'aquestes tribus respecte a Còrdova. Vegeu P. Guichard, *Al-Andalus: Estructura antropològica de una sociedad islàmica en occidente*, Barcelona, 1976. Per a una visió recent sobre la qüestió de l'emigració camperola a al-Àndalus vegeu M. Barceló "Assaig d'identificació del rastre... art. cit., i del mateix autor, *Los Banū Ru'ayn en al-Andalus. Una memòria singular y persistente*, Granada, 2004.

¹⁰ E. Guinot, "L'Horta de València a la baixa Edat Mitjana... art. cit.

¹¹ Malgrat que no és massa comú, a vegades una pobla de nova creació podia rebre, en contextos colonitzadors, topònims evocadors o propagandístics, com ara per exemple Vistabella o Valldigna.

¹² A. Huici i M.D. Cabanes, *Documentos de Jaime I de Aragón*, València, 1976, p. 304.

Llibre del repartiment en 1237,¹³ parlen únicament del *castrum et villa de Torrent*, sense fer cap referència als límits territorials de la donació. En realitat, les alqueries andalusines no tenien unes fites territorials ben definides –tal com les entenien els feudals i, en conseqüència, ho entenem nosaltres actualment– però no hi ha cap indicatiu que indique que aquesta zona fóra adscrita al senyoriu amb posterioritat a la conquesta, com un afegitó dels hospitalaris. Així doncs, cal concloure que el territori al nord del barranc ja tenia relació amb Torrent en època andalusina; però això no és lògic des d'un punt de vista purament camperol. A la part sud del barranc existia una xàrcia d'alqueries organitzada al voltant del sistema hidràulic de la Séquia Major de Torrent, que actualment coneixem per les restes toponímiques àrabs que ens han arribat: Benissaet, Xenillet, Rafelfortuny, segurament també en formava part Picanya, i naturalment l'alqueria de Torrent. Aquesta última devia ser la més gran, als afores de la qual s'havia construït la torre de defensa de la xàrcia.¹⁴ A la part nord del barranc no podem saber si n'hi havia més d'un nucli de poblament, perquè no s'ha conservat toponímia anterior a la conquesta; però, en qualsevol cas, no tindrien res a veure amb el sistema hidràulic de la Séquia Major de Torrent, sinó que estaven lligats a la séquia del Terç, del sistema de Banàger, com ja hem vist. La conclusió és, així doncs, que mentre la xàrcia d'alqueries al sud del barranc té una lògica de conjunt lligada al sistema hidràulic, des d'un punt de vista camperol no és lògica l'adscripció de l'alqueria del nord del barranc a Torrent.

En relació a aquest assumpte, a un altre lloc ja hem defensat que les conegudes torres de l'horta, com ara la de Torrent o la de Silla, complien a l'interior del *ḥawz* de la *madīna* la mateixa funció que els *ḥuṣūn* o castells rurals. D'una banda, tenien la funció de fortalesa de refugi per als camperols que habitaven a les alqueries que hi havia al seu voltant; de fet, en realitat, no són les torres les que ocupen un lloc central, sinó que van ser construïdes al bell mig de les xàrcies d'alqueries.¹⁵ D'altra banda, de la mateixa manera que els *ḥuṣūn* rurals, sembla que aquestes torres tenien assignat un *qā'id*, un delegat militar de l'estat, que s'encarregava de la defensa de la torre i, al mateix temps, s'encarregava de recaptar l'impost estatal als camperols d'un districte fiscal assignat a la torre o castell.¹⁶ És per tot açò que proposem que la donació del rei Jaume I a l'Orde de l'Hospital del *castrum* de Torrent implicava, així mateix, la donació de tot el districte fiscal andalusí a ell associat, que als ulls dels feudals s'entenia com un districte castral.¹⁷

Així doncs, hem d'entendre que l'alqueria identificada al nord del barranc, que des del punt de vista camperol res tenia a veure amb la xàrcia de Torrent al sud del mateix, devia estar adscrita fiscalment al *ḥiṣn* de Torrent, raó per la qual va passar a formar part del senyoriu feudal de Torrent amb la donació jaumina del *castrum*.

Una vegada esclarit açò, a partir de la formació del senyoriu feudal de Torrent, el procés de colonització es va produir de la mateixa manera com s'ha detectat a la resta de

¹³ A. Ferrando, *Llibre del repartiment de València*, València, 1979, entrada 217.

¹⁴ Uns altres assentaments documentats al secà de l'actual terme municipal de Torrent, com ara Perenxisa o Cortixelles, no tenien cap relació amb el Torrent andalusí, ja que estaven associats al *ḥiṣn* de Xiva.

¹⁵ Algunes d'aquestes torres han estat excavades, i per a totes s'ha establert una cronologia d'entre finals del segle XII i principis del XIII. Així doncs, van ser construïdes com a resposta defensiva a la pressió bèl·lica exercida pels feudals, i amb molta posterioritat als assentaments originals dels camperols.

¹⁶ Hi ha un document de 1252 on s'explica que, abans de la conquesta, els andalusins de l'alqueria d'Alcaïcia pagaven al *qā'id* de la torre de Sollana l'impost, com a representant de l'emir de València; és a dir, en nom de l'estat. Tot plegat ens està indicant que algunes torres podien ser caps d'un districte fiscal, com en efecte també ho eren alguns *ḥuṣūn*. El document a l'ARV, Reial, 614 f. 249v, transcrit per P. Guichard, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, València, 2001, p. 316 i 477. Sobre els *ḥuṣūn* andalusins vegeu P. Guichard, *Ibidem*, p. 250-254.

¹⁷ De fet, en el món feudal, quan es dóna un castell a un vassall s'entén que no solament es rep la fortalesa, sinó també tot el districte castral associat.

l'horta i del regne de València: la concentració dels nous colons emigrats en un sol nucli de poblament –normalment emmurallat– i l'abandonament de la resta de nuclis d'habitatge andalusins. Això és, en el cas de Torrent, la desaparició de l'alqueria que hem identificat al nord del barranc, com també les de Benissaet i Xenillet, així com la conversió de Rafelfortuny –un *rahal*,– en una alqueria feudal posteriorment anomenada el Ràfol. Picanya i Vistabella són les dues excepcions a la concentració del poblament, però no és tampoc una estranyesa, puix és el mateix cas d'Aldaia, per exemple, que va conservar la població respecte al nucli principal de Quart.¹⁸

Una segona qüestió a dilucidar sobre la zona d'estudi és la del topònim de la partida. La documentació d'època moderna identifica la zona que estem tractant amb el nom genèric de Reialenc, i a vegades com a partida del Censal del Comanador, segons el cas; malgrat que, després, existeix una microtoponímia de partides més concreta, com ara Tormonet, camí de les Alqueries, la Foia o el Malpàs. En realitat, ambdós topònims principals semblen, en principi, contradir-se amb la lògica senyorial, ja que la zona forma part, sense cap dubte, del senyoriu hospitalari de Torrent i Picanya, i en cap cas es pot considerar que forma part del domini del rei. Així mateix, el nom de Censal del Comanador tampoc no és lògic, ja que els emfiteutes paguen els censos per les terres d'aquesta zona al comanador de l'Orde, de la mateixa manera que ho feien per la resta de terres del senyoriu, tant a l'horta de Torrent com al secà. Fins ara ningú no ha donat una explicació plenament satisfactòria, recolzada amb documents, per a aquesta toponímia, però sembla que té a veure amb la jurisdicció. Segons un document de 1768 –que recull els drets i rendes que tenia l'Hospital al senyoriu de Torrent– Vistabella estava dins del terme general de Torrent, i les seues cases i terres pagaven censos, lluïsmes, fadiga i la meitat del delme al comanador, però la jurisdicció corresponia a la ciutat de València.¹⁹ Així doncs, alguna cosa se'ns escapa per una manca de documentació, però sembla clar que la jurisdicció de Vistabella –emplaçada en l'horta de València– corresponia al justícia de València, d'ací el topònim Reialenc; i també el de Censal de Comanador, ja que eren els censos l'única cosa que rebia el comanador de l'Orde d'aquestes terres.

També és significatiu que el canvi de censos en espècie per censos en moneda es va produir al Reialenc molt abans que a l'horta de Torrent. La carta pobla de 1248 estableix un cens en espècie d'una setena part de la collita, i no va ser fins a 1498 que la senyoria va pactar amb la universitat de Torrent commutar el cens en espècie per un cens en moneda a l'horta de Torrent; però al Reialenc ja es pagava en moneda temps abans. Almenys a principis del segle XV ja es pagava un cens en moneda, segons afirma José Royo que va poder comprovar en diferents protocols notariais; i, en efecte, hi ha documentació notarial d'eixa època que ens indica que es pagava un cens de 20 diners per cafissada, és a dir, 10 sous per jovada.²⁰

¹⁸ Així i tot, es tracta de nuclis d'habitatge de molt poca població, que només es consolidaren i començaren a créixer a partir del segle XV, una vegada passats els estralls de població del segle XIV causats per la lenta emigració del nord i els cicles pestífers.

¹⁹ J.R. Sanchis, "El memorial de drets i rendes de l'encomanda de Torrent a l'arxiu de San Juan de les Panetes a Saragossa", *Torrents*, núm. 16, 2006, p. 347-355.

²⁰ J. Royo, *Un señorío valenciano de la Orden del Hospital: La Encomienda de Torrent*, Torrent, 2002, p. 26. Vegeu també C. Guardiola, "El mercado de la tierra en la Encomienda hospitalaria de Torrent a principios del siglo XV", *Torrents*, núm. 16, 2006, p. 79-106, on la major part dels documents que aporta l'autora parlen clarament de terres situades al Reialenc –encara que no s'esmente l'emplaçament– i tenen un cens de 15 diners per cafissada.

El parcel·lari de la colonització feudal

En un principi, la població andalusina del nou senyoriu feudal de Torrent va romandre a les seues cases i terres. No va ser fins a l'ordre reial d'expulsió general dels andalusins del regne de València, arran de la guerra de 1248, que l'Orde de l'Hospital va decidir expulsar la població indígena i portar colons cristians del nord; com també ho va fer a la seua possessió de Silla. En realitat, els ordes militars van ser de les poques senyories del nou regne que van complir el manament de Jaume I d'expulsar els vassalls andalusins, ja que la major part dels senyors feudals el van obviar. Siga com siga, l'Hospital va portar 50 colons que van poblar el senyoriu i, encara que la carta pobla que els va ser donada res en diu, és probable que alguns dels nous colons poblaren ja el menut nucli de Picanya, i potser també el de Vistabella; però amb la informació que disposem actualment no es pot esclarir amb seguretat.

La dada que ens interessa ara de la carta pobla de 1248 és que els hospitalaris van establir, en emfiteusi, 3 jovades de regadiu a cadascun dels 50 colons; és a dir, que la senyoria calculava al segle XIII en 150 jovades (450 hectàrees) la terra d'horta disponible al senyoriu per repartir. Ara per ara resulta impossible saber quina proporció d'aquestes 450 hectàrees correspon a terres regades per la séquia major de Torrent, i quina en correspon a terres regades per la séquia de Benàger, al nord del barranc, en l'horta de València. La zona del Reialenc tenia, en el moment de màxima expansió del regadiu, al voltant de 300 hectàrees,²¹ mentre l'horta de Torrent, segons les dades contemporànies, tenia també una superfície molt semblant.²² Les dades d'època moderna ens estan parlant d'una superfície molt semblant per a l'horta de Torrent o *de les tres mans*, al voltant de 275 hectàrees, fins i tot reconeixent que la xifra real devia ser superior, perquè els capbreus semblen incomplets.

Si atenem a aquestes dades, doncs, la suma de les dues hortes estaria al voltant de 600 hectàrees, és a dir, 150 per sobre de les 450 hectàrees calculades per la senyoria al segle XIII. La incògnita ara és, per tant, quina superfície del Reialenc van ocupar els feudals en el moment de la colonització, perquè, sens dubte, la superfície conreada anteriorment pels andalusins no podia ser tan gran. Com que es tracta encara de la presentació d'uns primers resultats, no volem afirmar que el perímetre proposat abans en Tormonet, com a nucli original andalusí de la séquia del Terç, fóra en el moment de la conquesta l'única superfície conreada, malgrat que existeixen indicis per pensar-ho. Del que no hi ha cap dubte és que el perímetre ortogonal de 60 hectàrees identificat a la Foia es va construir amb posterioritat a la conquesta i, probablement, sobre terres que abans no estarien conreades. De fet, és possible que, d'acord amb la presència del barranquet de la Foia, aquesta fóra una zona de pastures per al ramat en època andalusí, gràcies a la presència esporàdica d'aigua. El que no podem saber és si aquestes 60 hectàrees del perímetre quadriculat ja entraven en el compte de 1248 –perquè va ser construït en aquell moment– o no hi entraven –perquè va ser construït al llarg dels segles posteriors–; altra cosa seria especular. En definitiva, sembla clar que amb les

²¹ Mesurada tota la superfície del Reialenc, mitjançant un Sistema d'Informació Geogràfica (SIG), dona exactament 300 hectàrees. I, de fet, la suma de la superfície de les parcel·les de Vistabella registrades al llibre padró de la séquia de Benàger en 1855 és, segons R. Tarín, de 3.636 fanecades, és a dir, 302 hectàrees. R. Tarín, *Drets i regadius de l'horta de Picanya*, Picanya, 2000, p. 124.

²² 284 hectàrees segons el padró de 1812, i 315 hectàrees segons l'amillament de 1912. M. Sánchez *et alii*, "Propiedad, renta, parcelación y cultivos en el Torrent de 1812. Su evolución desde 1797", *Torrents*, núm. 5, 1986-87, p. 156; i P. Folgado, "Propietat agrària i paisatge rural durant la segona meitat del segle XIX a Torrent", *Torrents*, núm. 8, 1994, p. 70. Malgrat tot, en cap dels dos casos es pot considerar una xifra exacta, ja que cap de les fonts emprades en aquestes recerques estan completes.

dades proporcionades per la documentació escrita poc es pot concloure, i solament una anàlisi més profunda de la prospecció arqueològica que hem realitzat podrà donar major informació; la qual ens permetria diferenciar entre les diverses etapes d'ampliació de la zona irrigada al llarg de la història, sobretot a partir de la conquesta.

Cal advertir, tanmateix, que el desconeixement que hom té actualment sobre la superfície física de l'horta de la séquia major de Torrent és profund, perquè bona part ja ha desaparegut i la resta està molt transformada; així i tot, però, ens sembla que 300 hectàrees és una xifra que ultrapassa en excés la capacitat d'irrigació d'un sistema hidràulic andalusí d'aquestes característiques, proveït amb aigua de fonts. Per tant, deixant de banda les lògiques ampliacions del primer moment, forçant un poc el sistema hidràulic, és probable que la major part les 450 hectàrees establertes als colons en la carta pobla del segle XIII estigueren al Reialenc, i no tant a l'horta de Torrent.

Siga com siga, el que a nosaltres ens interessa ara en aquesta comunicació no són tant les diverses etapes d'ampliació del Reialenc posteriors a la conquesta feudal, com sí el resultat final; és a dir, el parcel·lari físic conseqüència de la colonització. A banda del que hem vist abans sobre l'origen andalusí del sistema hidràulic, el segon objectiu de la recerca és conèixer de quina manera es va realitzar el repartiment físic de la terra entre els colons cristians assentats a l'horta de València després de l'expulsió dels indígenes andalusins. Per fer-ho, comptem amb una combinació de mètodes: d'una banda, l'anàlisi del parcel·lari que ens ha arribat a l'actualitat, a través del treball de camp; i, de l'altra, comparar-lo amb l'anàlisi de documentació històrica.

Partim de la base que els sistemes hidràulics –formats, tant per les séquies de circulació de l'aigua, com també per les parcel·les i l'abancament– tenen una ultraestabilitat física molt difícil de modificar, basada en la força de gravetat com a motor de moviment de l'aigua. En conseqüència, malgrat que el parcel·lari ha anat evolucionant amb els segles per les divisions i subdivisions, sabem que les estructures bàsiques del disseny i construcció continuen existint, i només cal distingir-les. Per arribar al parcel·lari original de la colonització el que cal fer és eliminar –a través del coneixement adquirit amb la prospecció– aquestes divisions posteriors, que són sobretot conseqüència del procés d'esmicolament parcel·lari experimentat a l'horta de València al llarg dels segles XIX i XX;²³ es diferencien fàcilment perquè no són sinó simples cavallons entre dos parcel·les, que no suposen cap element estructural. Així, una vegada eliminats aquests elements divisoris posteriors, el que aconseguim és traure a la llum l'estructura bàsica del parcel·lari, el qual és fruit del sistema de séquies, de la xàrcia viària, i sobretot fruit de l'aterrament del terreny (vegeu imatge 6).

Això ens permet, doncs, identificar les parcel·les físiques que van ser construïdes coetàniament al sistema hidràulic –en les diverses etapes de construcció del mateix– ja que aquestes sempre es poden dividir amb posterioritat –com de fet es va fer– però mai no es poden unir físicament. Entenem, per tant, com a parcel·la física, aquell tros de terra envoltat d'infraestructures –com ara una séquia o un camí, i sobretot pels marges de les terrasses– i que, consegüentment, no es pot unir a un altre per formar entre ambdós una sola parcel·la més gran.

En aquest cas concret del Reialenc, a través del treball de camp constatem que una orografia del terreny molt accidentada va provocar que el grau d'abancament construït fóra molt elevat a la zona, la qual cosa no va permetre parcel·les de gran superfície. En conseqüència, el que trobem és un parcel·lari físic força atomitzat des del primer

²³ Per al cas concret de Torrent vegeu J.V. Pérez Medina, "Propietat i ús de la terra a Torrent a les darreries del segle XIX", *Afers*, núm. 11/12, 1991, p. 239-253.

moment, on les parcel·les difícilment ultrapassen mai les 3 cafissades en el cas de les parcel·les més grans –amb comptades excepcions– i la gran majoria són, de fet, menors. El plànol de la imatge 7 és el resultat final d'aquest treball d'identificació del parcel·lari físic, i així mateix el testimoni visual d'aquesta atomització parcel·laria.

Sembla que únicament la partida del Malpàs va permetre la construcció de parcel·les més grans, en ser una partida bastant plana; però difícilment ho podem comprovar, perquè actualment aquesta partida és el polígon industrial de Picanya, i no sabem si aquestes grans parcel·les són originals o conseqüència de la posterior transformació en horts de taronger, al segle XX.

El que hem de fer ara, doncs, és comparar aquesta reconstrucció amb les que aporta la documentació històrica. Per al cas de Torrent –i en general per a tota l'horta de València– no ens ha arribat a l'actualitat documentació escrita medieval amb la qual fer un estudi del parcel·lari de la colonització. Però sí ens han arribat alguns llibres capbreus dels segles XVI i XVII, en concret de 1567-1571, 1592-1599, 1622-1625 i 1639-1652.²⁴ Com que la ultraestabilitat dels sistemes hidràulics permet afirmar que l'evolució física del parcel·lari va ser mínima al llarg dels segles, i l'atomització actual és fruit de l'època contemporània, la documentació d'època moderna és, doncs, perfectament vàlida per arribar al parcel·lari cadastral original de la colonització, perquè poc podia haver evolucionat.

Dels 4 capbreus d'època moderna disponibles a l'Arxiu de Torrent, n'hem seleccionat el de 1592-99, entre altres coses perquè, segons les dades aportades per Pérez Medina, en aquest registre s'havien capbrevat 3.898 fanecades al Reialenc –és a dir, 332 hectàrees– pel que cabia pensar que aquest capbreu estava complet. Desgraciadament, en buidar-lo hem pogut comprovar que no és així, ja que només hem comptabilitzat un total de 177 hectàrees, bo i reconeixent que ens hem pogut deixar alguna parcel·la per la confusió toponímica a l'hora de situar les parcel·les al senyoriu. Així i tot, aquestes possibles faltes són estadísticament irrellevants i, a més a més, constatem que alguns dels emfiteutes que apareixen com a fronteres no consten com a confessant, amb la qual cosa queda clar que més d'un terç de la superfície del Reialenc no va ser declarada. Per tant, o bé part de les terres eren franques, o bé hem d'admetre un nivell molt alt d'ocultació, ja que amb bastant seguretat les vora 300 hectàrees del Reialenc es cultivaven ja al segle XVI. Qualsevol estadística que es vulga fer estarà, doncs, una mica esbiaixada per la manca de dades completes; i les presumptes evolucions de la quantitat de superfície conreada al llarg dels segles són, senzillament, falses.

Si analitzem detingudament les dades del nombre de parcel·les capbrevades al Reialenc (taula 1), el primer que constatem és que la gran majoria tenien una superfície d'entre una i tres cafissades. En concret, si ens fixem en les que tenien més d'1 cafissada fins a 3, les 49 parcel·les representen el 38'5 % del número total. Així i tot, si atenem a grups de parcel·les amb igual superfície, és el d'1 cafissada exacta el grup majoritari, ja que un 19 % de les parcel·les tenien uns límits amb aquesta superfície.²⁵ Si sumem ambdós grups, és a dir, les parcel·les amb una superfície compresa entre 1 i 3 cafissades, el resultat és que representen el 57'5 % del total de parcel·les capbrevades.

²⁴ Es conserven a l'Arxiu Municipal de Torrent, Q-101 (1), (2), (3) i (4), i l'estudi va ser realitzat per T. V. Pérez Medina, "Aproximación a la estructura agraria del señorío valenciano. La Encomienda hospitalaria de Torrent y Picanya (1570-1650)", *Torrents*, núm. 4, 1985, p. 55-183.

²⁵ Hem fet un sol grup amb les parcel·les d'una cafissada, donat que per si soles ja representaven el 19% del total, en ser el grup més gran amb diferència.

El grup més nombrós a continuació és el de les parcel·les amb una superfície inferior a la cafissada, mesurades en fanecades, el qual representava el 24'5 % amb 31 parcel·les.

Finalment tenim el grup d'entre 3 i 6 cafissades –és a dir, entre mitja jovada i una jovada– que representa únicament el 8% del total, amb només 10 parcel·les documentades, i el grup amb una superfície superior a la jovada, amb 13 parcel·les i un 10%.

TAULA 1

Agrupacions de parcel·les	Número parcel·les	%
< 1	31	24'5
1	24	19
> 1 – 3	49	38'5
> 3 – 6	10	8
> 6	13	10
TOTAL	127	100

Constatem també, com un mateix emfiteuta posseïa diverses parcel·les que afrontaven les unes amb les altres i, en cap cas, va poder unir-les en una sola, ja que, com l'escrivà adverteix a les anotacions, entre la major part de les parcel·les hi havia una *séquia en mig*, *senda en mig*, i cal esmentar, sobretot, el *marge en mig*. Així doncs, la conclusió de la comparació d'aquestes dades extretes del capbreu amb el parcel·lari físic és que hi ha una completa sintonia. La font escrita i la font arqueològica constaten un parcel·lari físic molt fragmentat i de molt poca superfície.

Tanmateix, ens hem adonat també que els redactors del capbreu no empraven sempre el mateix concepte de parcel·la quan es referien als grans terratinents. Així, per la comparació amb les dades recollides en la prospecció hidràulica, ara sabem que és impossible encaixar les parcel·les declarades de 25 o 37 cafissades en l'aterrament del Reialenc.²⁶ Aquestes grans parcel·les cadastrals, que pertanyen normalment a cavallers, mercaders i artesans de València, havien d'estar dividides al seu interior per marges de terrasses i regadores, ja que enlloc de la partida existeix una superfície plana que permeta la construcció d'una parcel·la física amb eixa superfície.

Així, si analitzem les dades estretes del capbreu des del punt de vista de la superfície total que ocupaven les parcel·les (taula 2), la perspectiva que acabem de presentar canvia, en aparença. Només les 13 parcel·les amb una superfície superior a la jovada ja representen més del 50 % de la superfície capbrevada, amb la qual cosa sembla evident que l'anàlisi de la font escrita, per si sola, dona un resultat completament esbiaixat. Sense la comparació amb el parcel·lari físic no ens hauríem adonat que aquestes grans parcel·les cadastrals, no eren parcel·les físiques reals. Es poden considerar agrupacions de parcel·les d'un mateix emfiteuta que es conreaven en conjunt i a la vegada, però en cap cas es pot considerar que foren una sola parcel·la; segons els criteris que hem establert anteriorment per definir una parcel·la física.

²⁶ Parcel·les declarades al capbreu amb una superfície superior a 6 cafissades: 13 cf. a Cadiretes (f. 299r); 10'5 cf. a l'horta de València del lloc de Torrent (f. 299v); 25 cf. a la creu de Vistabella (f. 300r); 13 cf. a la Foia d'en Guerret (f. 306v); 32 cf. a Tormonet (f. 360r); 8 cf. a Tormonet (f. 362r); 7'5 cf. al Censal del comanador (f. 362v); 11 cf. al Malpàs (f. 370v); 7 cf. a l'alqueria de na Martina (f. 376r); 9 cf., 4 fanecades i 2 quartons a Tormonet (f. 398v); 13 cf. a Malpàs (f. 401r); 9 cf. al Censal del comanador (f. 430v); 37 cf., 4 fanecades i 3 quartons a prop de barranc de Torrent (f. 438v). Total 13 parcel·les. AMT, Q-101 (2)

TAULA 2

Agrupacions de parcel·les	Superfície total en cafissades	%
< 1	17'5	4'6
1	24	6'5
> 1 – 3	90	23'8
> 3 – 6	54'5	14'5
> 6	191	50'6
TOTAL	377	100

L'evolució de la zona als segles tardofeudals: les alqueries de l'horta feudal

Encara que no tenim dades fiables abans del segle XVI, sembla que la partida del Reialenc, o Censal del comanador, va ser des de molt prompte una zona en mans dels grups urbans de la ciutat de València. Comptem, al llarg del segle XV, amb un bon nombre de documents de venda de terres emplaçades en aquesta partida del senyoriu de Torrent, que ens estan indicant un mercat de la terra molt actiu entre els terratinents de València.²⁷ Quan al segles XVI i XVII tenim les primeres dades estadístiques, gràcies als llibres de capbreus, ens adonem que entre el 60 i el 75 % de la terra declarada al Reialenc està en mans d'enfiteutes forans, nobles i grups urbans de València.²⁸

De fet, no és casualitat. L'emplaçament marginal de la partida respecte al nucli principal del senyoriu –per estar a l'altra part del barranc– però al mateix temps dins de l'horta fluvial de València, fa de la zona un lloc ideal per als grups urbans que acumulen terra a la perifèria immediata de la ciutat. La conseqüència és la creació de grans explotacions, bàsicament de vinya i cereals, que en molts casos va implicar, des de ben prompte, la construcció d'alqueries al centre de les explotacions –no és casualitat, de fet, el topònim del camí de les Alqueries que vertebrava tota la zona del Reialenc–. Tanmateix, grans explotacions no impliquen, necessàriament, grans parcel·les físiques, ja que l'aterrament no es pot modificar, com hem vist.

En l'actualitat tenim comptabilitzades huit d'aquestes alqueries o cases grans, de les quals únicament en resten tres, en diversos estats de conservació: la d'Escrivà o Alta, la de la Foia, i la de Rulla. Quant a la resta, només se'n conserva el record de les alqueries de Regal i Mangarrota; romanen algunes restes de murs de l'alqueria Florentina i de la de Garcés; i finalment podem trobar el solar de l'emplaçament de l'alqueria Serrador.²⁹ Al capbreu de 1592 que hem estudiat n'hem comptabilitzades únicament sis, de les quals creiem que quatre es poden identificar amb alqueries actuals.

Tomàs Francés d'Assio posseïa una alqueria, amb 25 cafissades de terra, a la partida de la creu de Vistabella, que afrontava amb el camí de Torrent, amb el barranc, amb les cases de Vistabella, i amb el camí que va a Vistabella.³⁰ Així, és molt fàcil identificar aquesta alqueria amb l'actual de Rulla.

Joana Margalida Cadellat, viuda de Baltasar Belert, tenia una alqueria amb 32 cafissades a la partida de Tormonet, que afrontaven amb terres dels hereus de Baltasar Sellent i amb diversos enfiteutes més, així com també amb el camí reial i amb el

²⁷ C. Guardiola, "Els mercado de la tierra... art. cit.

²⁸ T. V. Pérez Medina, "Aproximación a la estructura agraria... art. cit., quadres de les p. 168-171.

²⁹ La localització de les alqueries al plànol de la imatge 2. Vegeu també les imatges 8 i 9.

³⁰ AMT, Q-101 (2), f. 300r.

barranc de Torrent.³¹ En aquest cas la identificació ja no és tan senzilla, però per l'esment del camí reial i el barranc és prou segur que es tracta de la desapareguda alqueria de Serrador. Enderrocada a finals dels anys 50, per fonts orals sabem que es tractava d'una de les construccions més grans i arquitectònicament importants del terme de Picanya.

En Jaume Sapena era un cavaller de València que posseïa una alqueria amb 3 cafissades, i diverses parcel·les més, a la partida de la caseta de na Martina.³² La identificació és més dubtosa en aquest cas, ja que les afrontacions de diverses de les parcel·les esmenten la séquia de Faitanar i el camí que va a Picanya. No està gens clar quin era antigament el traçat de la séquia de Faitanar que la connectava amb el sistema de Benàger, però en aquest cas creiem que podria tractar-se de l'alqueria d'Escrivà. És també molt probable que la caseta de na Martina, que dona nom a la partida, siga la mateixa alqueria, la qual cosa sembla factible, ja que aquestes cases solien canviar de propietari amb molta facilitat, però alguns noms solien quedar en el llenguatge popular. Així, és probable que la dita na Martina fóra una antiga propietària que va donar nom a l'alqueria i creiem, així mateix, que aquesta dona va ser també qui va donar nom a la mateixa séquia de la Martina. El topònim, referit a la séquia, no apareix en cap document amb anterioritat a les Ordenances de la séquia de Benàger que es van realitzar en 1740. És molt probable, per tant, que el topònim de la séquia mutara al llarg del segle XVII i recollira el topònim de l'alqueria junt a la qual hi passava.

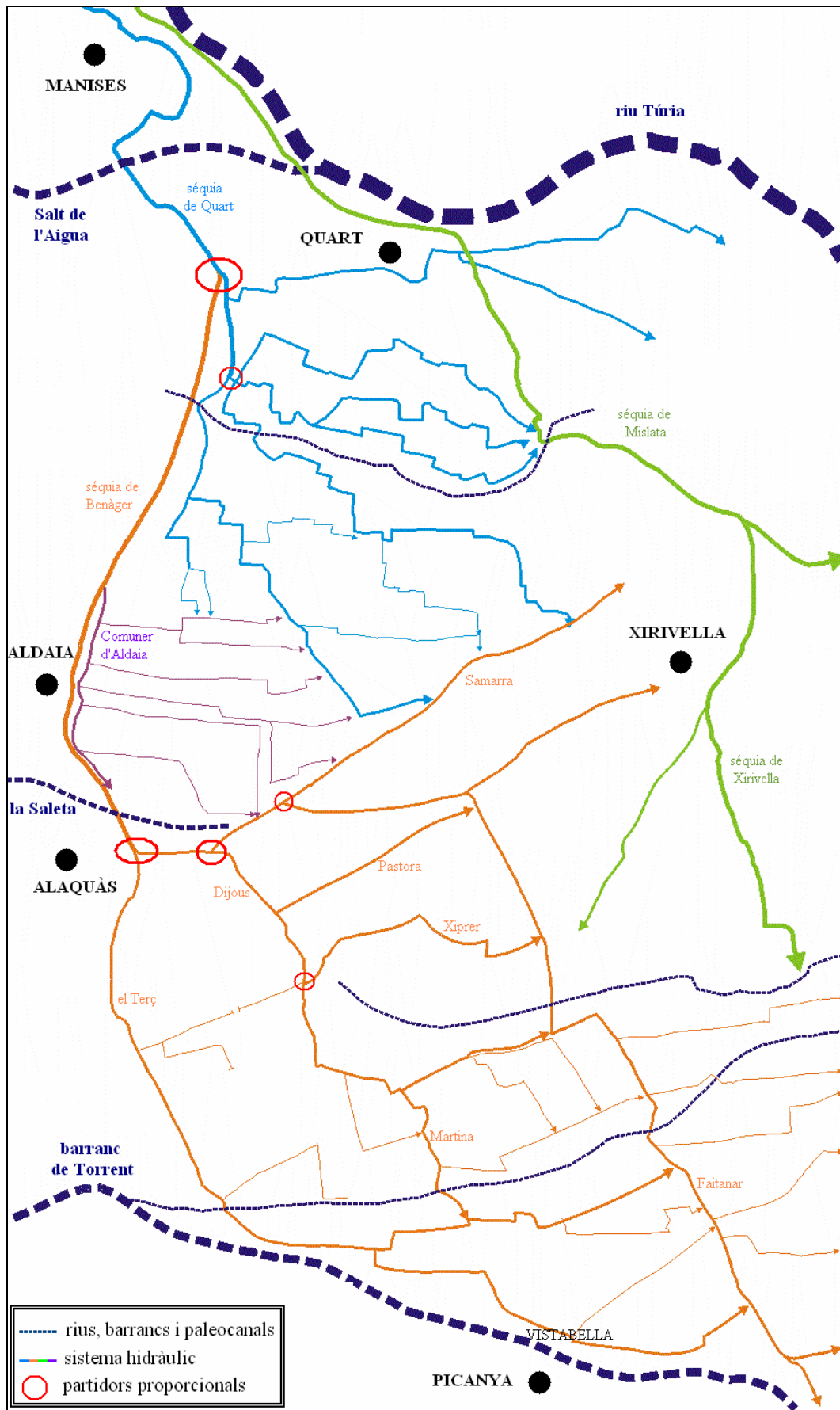
Finalment, encara que no es va capbrevar, apareix esmentada com a partida l'alqueria de Jaume Corberà, al voltant de la partida de l'Alter,³³ per la qual cosa ha de tractar-se, necessàriament, de la desapareguda alqueria de Regal. El nom de l'alqueria que ha arribat a nosaltres li'l va donar el propietari de finals del segle XVIII, Josep Regal, l'emfiteuta que més terra posseïa al Reialenc en 1794, unes 75 cafissades.³⁴

³¹ AMT, Q-101 (2), f. 360r.

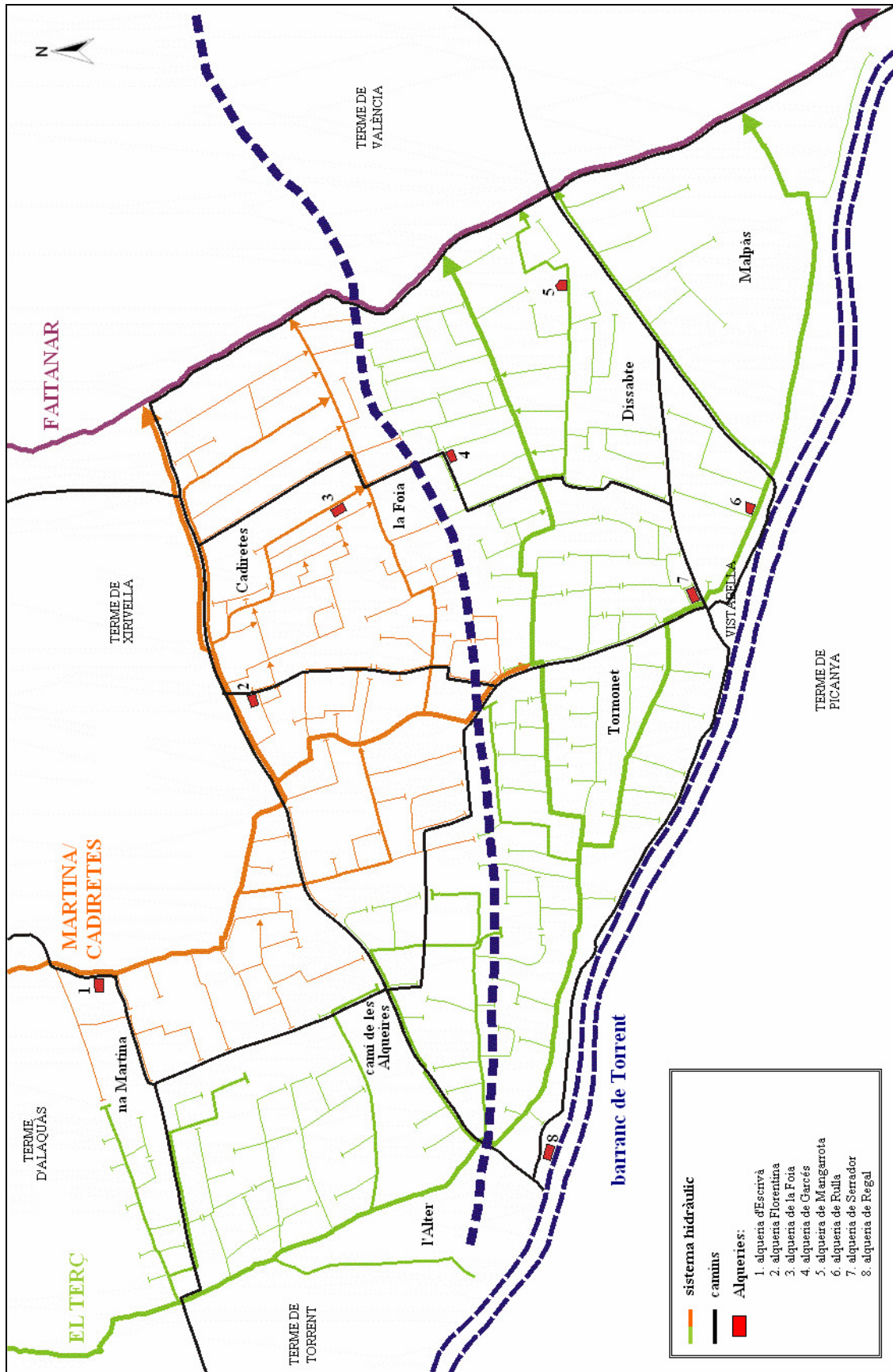
³² AMT, Q-101 (2), f. 414v.

³³ AMT, Q-101 (2), f. 43r, 111r-v, 178r.

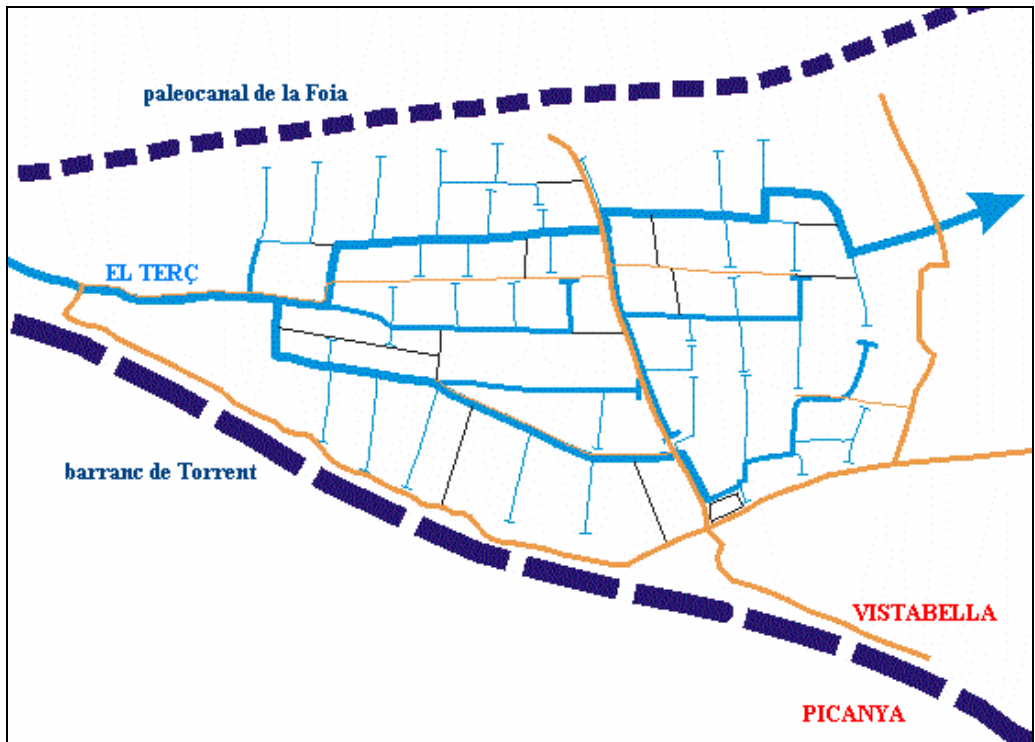
³⁴ R. Tarín (2000), *Drets i regadius de l'horta de Picanya*, ob. cit, p. 137.

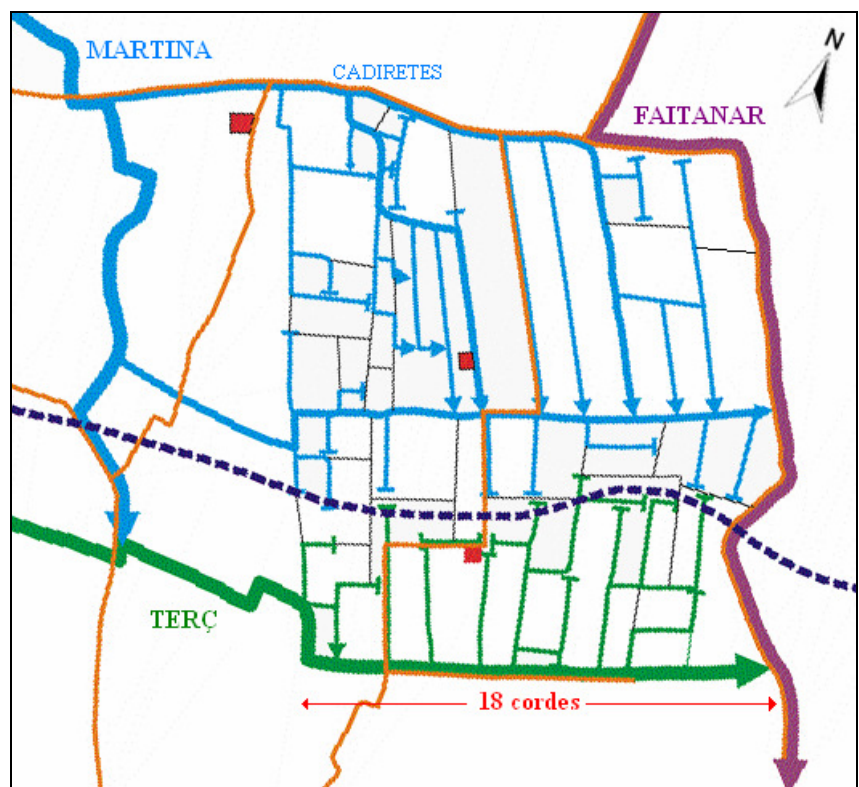
Imatge 1: Plànol general del sistema hidràulic de Quart-Benàger-Faitanar

Imatge 2: Plànol de l'àrea d'estudi: la partida del Reialenc. Hidrografia, sistema hidràulic, camins i alqueries

Imatge 4: Plànol del perímetre d'horta andalusina en Tormonet

Imatge 5: Plànol del perímetre d'horta ortogonal en Cadiretes i la Foia

Imatge 3: Fotografia del caixer del paleocanal de la Foia. Observeu l'alçada del bancal adossat respecte a la del taronger plantat a l'interior del paleocanal

Imatge 6 (a,b,c,d): Alguns exemples d'aterassament entre parcel·les i camins

Imatge 8: Restes de l'alqueria de Garcés, en la partida de la Foia, integrades actualment en una caseta per a ferramentes

Imatge 9: Vista parcial de la façana principal de l'alqueria de Rulla, en Vistabella, reformada en època contemporània